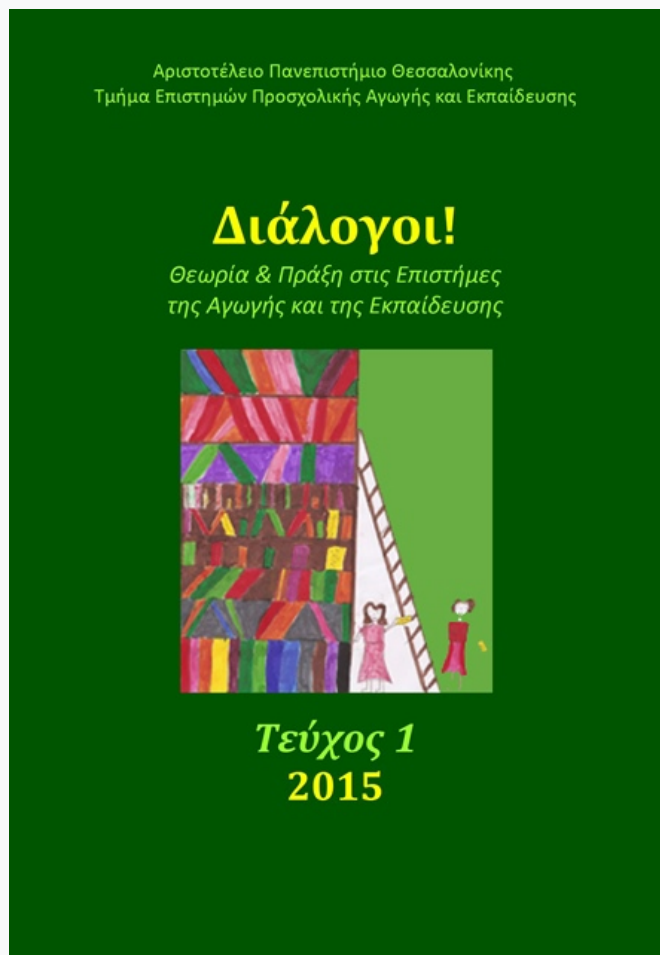

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2015)

Η σημασία και η χρησιμότητα της ιστορικότητας της ανάγνωσης ενός μυθιστορήματος: Ασπραδενή, της Ευγενίας Φακίνου

Alexandros Akritopoulos

doi: [10.12681/dial.8724](https://doi.org/10.12681/dial.8724)

Copyright © 2016, Alexandros Akritopoulos

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Akritopoulos, A. (2016). Η σημασία και η χρησιμότητα της ιστορικότητας της ανάγνωσης ενός μυθιστορήματος: Ασπραδενή, της Ευγενίας Φακίνου. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 1, 78-84. <https://doi.org/10.12681/dial.8724>

Η σημασία και η χρησιμότητα της ιστορικότητας της ανάγνωσης ενός μυθιστορήματος: *Αστραδενή*, της Ευγενίας Φακίνου

Αλέξανδρος Ακριτόπουλος

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Περίληψη

Το άρθρο επικεντρώνεται στην έννοια της «ιστορικότητας» της ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού έργου, δηλαδή στις αναγνώσεις του από την εποχή συγγραφής του μέχρι σήμερα: πότε, ποιοι και πόσοι το διάβασαν. Προφανώς σε ένα τέτοιο ερευνητικό ερώτημα, η ανάγνωση του λογοτεχνικού κειμένου συνδέεται με το διαφορετικό νόημα που μπορεί να προσλαμβάνει για το αναγνωστικό κοινό με βάση τις διαφορετικές ιδεολογίες της εποχής. Το μυθιστόρημα της *Αστραδενής* της Ευγενίας Φακίνου προσφέρεται για μια τέτοια διαχρονική και διϊστορική προσέγγιση γιατί είναι ένα κείμενο που πλέον ανήκει στο λογοτεχνικό κανόνα και είναι ένα κείμενο που διαβάζεται από ενηλίκους, εφήβους και παιδιά.

Λέξεις-κλειδιά: ανάγνωση, θεωρία της πρόσληψης, ιστορικότητα της ανάγνωσης, λογοτεχνικός κανόνας.

Abstract

The paper focuses on the meaning of “historicity” of a literary work’s reading, namely its readings from the writing time up to now: when, who and how many have read it. With respect to such a question, it is obvious that a literary text’s reading is connected to the different meanings that readers acquire according to different ideologies of the era. The novel *Astradeni* by Eugenia Fakinou is offered for such an inter-temporal and inter-historical approach as a text pertaining to the literary canon as well as read by adults, young adults and children.

Keywords: reading, reception theory, historicity of reading, literary canon.

Αυτό που θεωρητικά ονομάζουμε «ιστορικότητα της ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού έργου» δεν είναι άλλο από το σύνολο των αναγνώσεων του διαχρονικά, δηλαδή από το ποιοι, πόσοι, και πότε διάβασαν ένα έργο στο χρόνο που μεσολάβησε από τη δημοσίευσή του ως εμάς. Εκείνο όμως που ως ερευνητές των λογοτεχνικών φαινομένων οφείλουμε να διερευνήσουμε σήμερα, πέραν του θεωρητικού δεδομένου και της αυτονόητης ισχύος της ιστορικότητας της ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού έργου, είναι και η εκ νέου ανάδειξη της σημασίας και της χρησιμότητάς της.

Στόχευση αυτής της δοκιμής, που καταρχήν εντάσσεται στην ιστορία της ανάγνωσης και προβάλλει άμεσα ή έμμεσα την ιστορικότητα του αναγνώστη, είναι η ανάδειξη γωνιών και όψεων της ανάγνωσης που αφορούν στη λογοτεχνική πρόσληψη και το αναγνωστικό κοινό. Από την άλλη, η επιλογή του μυθιστορήματος *Αστραδενή* της Ευγενίας Φακίνου μάς επιβάλλεται από μια αδιευκρίνιστη ως τώρα παραδοξότητα, δηλαδή από το ότι το έργο διαβάστηκε από ενήλικες, νέους ενήλικες, έφηβους, και τμηματικά, ίσως και ολοκληρωμένα, από προέφηβες και προέφηβους ηλικίας 11 και 12 ετών.¹ Ίσως κανένα άλλο μυθιστόρημα δεν έθεσε (ιστορικά, εννοώ, στον χώρο της Παιδικής και της Νεανικής Λογοτεχνίας της μεταπολίτευσης (στο εξής ΣΝΛ)) τόσα ερωτήματα ως προς την αναγνωσιμότητα και την ανάγνωσή του όσο αυτό το έργο, διαπίστωση που συνεπικουρείται και από το τεκμήριο ότι έκανε διαδοχικές εκδόσεις και πολύ μεγάλης έκτασης για το ελληνικό αναγνωστικό κοινό πωλήσεις και μεταφράστηκε στα Αγγλικά και τα Γερμανικά.²

Η παραδοξότητα της ανάγνωσης του έργου «συγκεντρώνει» ενδιαφέροντα ερευνητικά στοιχεία για την αναγνωσιμότητά του: το μυθιστόρημα δεν συμπεριλαμβάνεται στις *Ιστορίες Ελληνικής Παιδικής Λογοτεχνίας* (Γιάκος, 1989· Δελώνης, 1990· Σακελλαρίου, 1985)· αν και διαβάστηκε από πλήθος νέων και ενηλίκων αναγνωστών, δεν βραβεύτηκε από κάποιον φορέα (Κομνινού, 2004)· η συγγραφέας του δεν περιλαμβάνεται σε λίστες αγαπημένων συγγραφέων, σε έρευνες που έγιναν για την ανάγνωση μυθιστορημάτων από νέους ή ενήλικες αναγνώστες/-τριες (Καλασαρίδου, 2013· Χρονάκη, 2010), ενώ ταυτόχρονα ως λογοτεχνικό φαινόμενο χρήζει κατανόησης, εξήγησης και ερμηνείας. Η αναγνωσιμότητα ενός έργου συνδέεται άμεσα και από διάφορες πλευρές με τη γραφή του. Και ένα στοιχείο που αφορά στη σύζευξη των δύο τόσο συζητημένων πλευρών του λογοτεχνικού φαινομένου είναι το γεγονός ότι η συγγραφέας με το έργο αυτό αφήνει πίσω την ενασχόλησή της με τη λογοτεχνία για παιδιά και ταυτόχρονα επιδίδεται με επιτυχία

¹ Υπάρχει μια ενδιαφέρουσα εργασία της Κανατσούλη (2002) που ασχολείται με το ζήτημα των ορίων μεταξύ της λογοτεχνίας που απευθύνεται σε παιδιά και της λογοτεχνίας που απευθύνεται σε ενήλικες. Εκεί, το όλο θέμα εξετάζεται περισσότερο από την πλευρά της συγγραφικής πρόθεσης, από την πλευρά του συγγραφέα, ενώ η παρούσα εργασία εστιάζει περισσότερο στον αναγνώστη/-στρια. Στην εργασία της δίνονται αρκετά παραδείγματα από την ελληνική και ξένη λογοτεχνία που κάνουν το υπαρκτό και πολύ ενδιαφέρον σύγχρονο αυτό θέμα γνωστό και στην ελληνική βιβλιογραφία, δηλαδή ότι ένα έργο είναι δυνατόν να γραφτεί έτσι από τον συγγραφέα του, ώστε να απευθύνεται και σε παιδιά και σε νέους και σε ενήλικες αναγνώστες.

² Ευγενία Φακίνου, *Αστραδενή*. Αθήνα, Κέδρος, 1982 (22 εκδόσεις, 90.000 αντίτυπα). Το βιβλίο μεταφράστηκε στα Αγγλικά και Γερμανικά, *Astradeni*. [tr.by]: H. E. Criton. Athens: Kedros, 1991 και *Astradeni*. [tr.by]: Ursula Wuckel. Köln: Romiosini Verlag, 1986. 194pp., σύμφωνα με τα αναρτημένα δεδομένα στην επίσημη σελίδα του ΕΚΕΒΙ.

στη λογοτεχνία για ενήλικες· όθεν και τα ερωτήματα: πού και με ποια κριτήρια, ειδολογικά, θεματικά και αναγνωστικά, θα εντάσσαμε το έργο; Σε ποια λογοτεχνία, την παιδική, τη νεανική ή τη λογοτεχνία των ενηλίκων; Είναι αυτές γενολογικά και ειδολογικά διακριτές; Υπάρχουν μεταξύ τους ευδιάκριτα όρια;

Από τη μέχρι τώρα ανάγνωση του έργου γίνεται ορατή η κατίσχυση των παραπάνω ερωτημάτων. Ο Καρακίτσιος (2015), στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Ο Αναγνώστης*, γράφει για την πρόσληψή του ότι «... από μυθιστόρημα για νέους κατέληξε σχεδόν ανάγνωσμα για παιδιά Δημοτικού». Μια αναγνώστρια σε ιστοσελίδα (υπογράφει Βέρα Γ.) το χαρακτηρίζει ως «ένα φαινομενικά παιδικό βιβλίο».³ Και μια άλλη αναγνώστρια, σε ιστοσελίδα επίσης, αναφέρει ότι «το 1982 κάνει την εμφάνισή της (ενν. η Φακίνου) στο χώρο της λογοτεχνίας για ενήλικες με το πολύκροτο μυθιστόρημά της «Αστραδενή», στρέφοντας την προσοχή κοινού και μυθιστοριογράφων στο ζήτημα της εσωτερικής μετανάστευσης, αλλά και της γυναικείας φωνής. Το μυθιστόρημά της γνωρίζει τεράστια επιτυχία και την καθιερώνει στον χώρο της λογοτεχνίας για ενήλικες».⁴ Άλλος/άλλη αναγνώστης/-τρια στην ιστοσελίδα της Βιβλιοθήκης Σερρών, αφήνοντας αδιευκρίνιστο αν πρόκειται για νέους ενήλικες ή απλώς ενήλικες, σημειώνει ότι «Το αναγνωστικό της κοινό (ενν. του έργου *Αστραδενή*), τόσο οι έφηβοι όσο και οι μεγαλύτερες ηλικίες, (εγώ υπογραμμίζω) βρίσκουν στις σελίδες της...».⁵ Και κάποιος άλλος/άλλη αναγνώστης/-τρια, στην ιστοσελίδα του 11^{ου} Σχολείου Ευόσμου, προτείνει: «Αν και στο βιβλίο «Η Αστραδενή» [sic] περιέχονται πολύ ενδιαφέροντα αποσπάσματα κατάλληλα για εκπαιδευτική χρήση, καλό θα ήταν οι εκπαιδευτικοί να μην προτείνουν για ανάγνωση (ενν. στα παιδιά) το συγκεκριμένο βιβλίο, αφού το τέλος του είναι «βίαιο» και πιθανότατα ακατάλληλο για τα περισσότερα παιδιά της ηλικίας αυτής».⁶ Η Χρυσομάλλη-Heinrich (1999), σε μελέτη της για το ύφος, αναφέρει ότι «τη σημασία της εναρμόνισης μακροδομών και λεκτικής επιφάνειας μπορούμε να την παρακολουθήσουμε ιδιαίτερα πειστικά στο μυθιστόρημά της (ενν. της Φακίνου) *Αστραδενή* όπου ο γνωστικός και γλωσσικός ορίζοντας της εντεκάχρονης πρωταγωνίστριας δεν παραβιάζεται σε καμιά περίπτωση χαρίζοντας στο κείμενο αξιοπρόσεκτη ισορροπία». Τέλος, ο γράφων, σε έρευνα για το μυθιστόρημα, παιδικό και νεανικό, το χαρακτηρίζει «νεανικό μυθιστόρημα κοινωνικού ρεαλισμού» (Ακριτόπουλος, 2004).

Οι αναγνωστικές «καταθέσεις» που παρατέθηκαν παραπάνω δεν «μαρτυρούν» μια ενιαία ερμηνεία, δηλαδή μια κριτική άποψη για το έργο, αν είναι ωφέλιμο ή κατάλληλο για παιδιά, αν απευθύνεται σε παιδιά ή σε έφηβους, αν σε ενήλικες, ή και στους δύο, κλπ. . Μάλιστα, καθώς προϋποθέτουν και την οπτική γωνία από την οποία οι αναγνώστες-ερμηνευτές επιχειρούν εξήγηση, κατανόηση και ερμηνεία, είναι τουλάχιστον διαφορετικές και διαφοροποιητικές, αν δεν είναι αντιφατικές μεταξύ τους, και κυρίως ως προς το αναγνωστικό κοινό στο οποίο η

³ Η αναγνώστρια Βέρα Γ., στην ιστοσελίδα www.protoporia.gr, 16/08/2012.

⁴ Στο αφιέρωμα «Ευγενία Φακίνου: Αφιέρωμα στη λογοτεχνία», αριθμ. σελ. 9 (όπου και η πληροφορία για 22 εκδόσεις και 90.000 πωλήσεις). Ανακτήθηκε από www.iatrikionline.gr/En_Xro11/09

⁵ Αναγνώστρια στην ιστοσελίδα της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών, www.serre.lib.gr

⁶ Αναγνώστρια στην ιστοσελίδα του 11^{ου} Δ. Σ. Ευόσμου, www.11dim-evosmthessa.sch.gr

συγγραφέας απευθύνει το έργο, πράγμα καθοριστικό, γιατί αυτό που καταξιώνει ένα έργο είναι οι αναγνώστες του. Από την άλλη, αν ισχύει αυτό που λέει για την «ελευθερία του αναγνώστη» ο Ibsch (2010, σ. 427) παραπέμποντας στο Naumann (1973, σ. 85), ότι «η ελευθερία των αναγνωστών έναντι των έργων σταματά στις αντικειμενικές ιδιότητες των έργων καθαυτά», οφείλουμε να στραφούμε και προς το ίδιο το έργο, στην ιστορία του και στην ιστορική πορεία της συγγραφής του.

Η Φακίνου έχει μια αυτόνομη δεκαετή περίπου πορεία στην παιδική λογοτεχνία, πριν γράψει το έργο αυτό. Ήδη από την αρχή της μεταπολίτευσης (1974), οπότε με την άρση της λογοκρισίας άρχισε μια περίοδος εκδημοκρατισμού και έκρηξης της δημοκρατικής έκφρασης για τον άνθρωπο και τα δικαιώματά του, αρχίζει η θητεία της στο παιδικό θέατρο. Από το δικό της αντικειμενοθέατρο *Καλημέρα* (1975), παρουσιάζει διάφορα θεατρικά έργα αλλά και παραμύθια για παιδιά.⁷ Μετά το 1980 η συγγραφέας κάνει μια στροφή προς τη συγγραφή εκτενέστερων έργων, εφόσον το 1982 δημοσιεύεται το μυθιστόρημά της *Αστραδενή*. Άρα, το έργο της αυτό σηματοδοτεί ένα όριο. Ένα τέλος (για την παιδική λογοτεχνία) και μια αρχή (για τη λογοτεχνία των ενηλίκων). Η μεταβατική αυτή περίοδος δοκιμάζει, όπως είναι λογικό, τη γραφή της και ως προς τον αποδέκτη της, ενώ ταυτόχρονα δοκιμάζεται από τη μετάβαση της συγγραφής από το σύντομο αφήγημα στο εκτενές πεζογράφημα: το μυθιστόρημα.

Στο πρώτο αυτό μυθιστόρημα, *Αστραδενή*, η ηρωίδα της συγγραφής είναι ένα ενδεκάχρονο κορίτσι. Είναι η κύρια αφηγήτρια της ιστορίας, η ιστορία και το βιβλίο φέρουν το όνομά της, μάλιστα δίχως έναρθρο προσδιορισμό, με τρόπο απόλυτο και αποκλειστικό. Κατά την εποχή αυτή, η χρήση του ονόματος του ήρωα ή της ηρωίδας ως τίτλος παιδικού ή νεανικού μυθιστορήματος και η χρήση της πρωτοπρόσωπης αφήγησης, είναι σχεδόν ασυνήθιστα, αν όχι πρωτοφανή, για τα ελληνικά δεδομένα.⁸ η αφηγηματική αυτή τεχνική για μικρούς ήρωες και μικρές ηρωίδες που μιλούν για τον εαυτό τους, για τους μεγάλους, αλλά και για όλα όσα συμβαίνουν γύρω τους αποδεικνύεται πάρα πολύ βιωματική, άμεση και επιτυχής και για τη Σύγχρονη Νεανική Λογοτεχνία (ΣΝΛ), και αρχίζει να ξενίζει ευχάριστα το ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Δεν είναι όμως η φωνή της μικρής Αστραδενής μια τυπική γυναικεία φωνή, αλλά μια ξεχωριστή φωνή κοριτσιού με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται στη λογοτεχνική εκφορά και την αναπαράσταση του αφηγηματικού υποκειμένου: μια ανώριμη ωριμότητα, μια νοσταλγική γλυκύτητα, μια αφοπλιστική απλότητα, ένας συναισθηματικός ρεαλισμός, που η συγγραφέας

⁷ Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την παιδική λογοτεχνία και το παιδικό θέατρο. Έχει γράψει και έχει εικονογραφήσει πολλά παιδικά βιβλία, όπως *Ελληνάκια*, *Ντενεκεδούπολη*, *Ξύπνα Ντενεκεδούπολη*, *Κουρδιστάν*, *Το μεγάλο ταξίδι του Μελένιου*, *Μια μικρή καλοκαιρινή ιστορία*.

⁸ Τα βιβλία των συγγραφέων Ζωρζ Σαρή, Νινέτ, Πατάκης, 1993, Νένα Κοκκινάκη, Ναταλία, Πατάκης, 1996, Νένα Κοκκινάκη, *Μαργαρίτα*, Καστανιώτης, 2011, (ΣΝΛ), Μάνος Κοντολέων, *Δομήνικος*, Πατάκης, 1992, (Σύγχρονη Παιδική Λογοτεχνία), γράφτηκαν αργότερα. Εκτός από τα βιβλία της Άλκης Ζέη, *Αρβυλάκια και γόβες* (Κέδρος, 1975) και της Βούλας Μάστορη, *Στο Γυμνάσιο*, (Κέδρος, 1981), με πρωταγωνίστρια μικρή ηρωίδα σε πρωτοπρόσωπη μυθιστορηματική αφήγηση, δεν είχε διαβάσει άλλο παρόμοιο βιβλίο το ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Το νεανικό μυθιστόρημα *Νινέτ*, της Ζωρζ Σαρή, με ομοιότροπο της Ευγενίας Φακίνου τίτλο (*Αστραδενή*), γράφεται αργότερα (1993).

καταφέρνει με μεγάλη επιτυχία να την κάνει να ισορροπεί ανάμεσα στο «παιδικό», το «νεανικό» και το «μεγάλο». Αυτό, με άλλα λόγια είναι το ύφος του κειμένου. Το ύφος λόγου της προέφηβης ηρωίδας. Αυτοί όμως φαίνεται να είναι καταρχήν και οι αποδέκτες του.

Παραθέτω δύο αποσπάσματα από την αρχή της ιστορίας:

«Σήμερα το πρωί, ξύπνησα, πλύθηκα, ντύθηκα, έκανα την προσευχή μου και ήπια το τσάι μου. Μετά βγήκα στην αυλή και κάθισα στην πεζούλα. Η πλάκα ήταν βρεμένη απ' το βράδυ που πέρασε. Κανείς όμως δε μ' είπε: «σήκω, θα κρυώσει η κοιλιά σου»...

Όλοι τρέχουν πάνω κάτω σαν τους λωλούς.

Όπως τότε που χάσαμε το Μανωλάκη μας.

Ο Μανωλάκης δεν ήταν άρρωστος. Ήταν δεκατριών χρονών. Όταν γύρισε το μεσημέρι απ' το σχολείο, είπε ότι πονούσε το στομάχι του. Δεν έφαγε. Κι είχαμε το καλό του το φαΐ. Πατάτες γιαχνί και ψάρια. Η μάνα μας τον έβρισε ότι έφαγε άγουρα αχλάδια» (σ. 7).

«Η κόρη της Άννας, η Σωτηρία, με κοιτάει με μισό μάτι. Με ζηλεύει, το νιώθω. Εγώ πάω στην Αθήνα, αυτή ούτε στη Ρόδο δεν έχει πάει. Και τι είναι η Ρόδος; Δύο ώρες με το βαπόρι. Βέβαια, ο αδελφός της είναι στον Καναδά. Της στέλνει κάτι περίεργα μακριά φουστάνια. Αηδίες. Και να 'κανε και καμιά δουλειά της προκοπής, ο αδελφός της. Πιάτα πλένει. Με τις ώρες. Αμ, εμένα ο πατέρας μου, για να μην πλένει πιάτα πάει στην Αθήνα! Μάλιστα.» (σ. 11).

Γιατί ένα τέτοιο κείμενο, ένας τέτοιος λόγος, να μην απευθύνεται σε νέους; Αλλά και γιατί να μην απευθύνεται και σε ενήλικες; Θεωρώ ότι εύστοχα επισημαίνεται από την Χρυσομάλλη-Heinrich (1999) ότι «...ο γνωστικός και γλωσσικός ορίζοντας της εντεκάχρονης πρωταγωνίστριας δεν παραβιάζεται σε καμιά περίπτωση χαρίζοντας στο κείμενο αξιοπρόσεκτη ισορροπία», που εννοεί ότι όσα και όπως λέγονται και όσα και όπως εννοούνται δεν είναι καθόλου μια απλή παιδική όραση, αντίληψη, σχολιασμός προσώπων και πραγμάτων. Και βέβαια, κάθε άλλος αναγνώστης εύκολα θα παρατηρούσε ότι ο λόγος της εντεκάχρονης Ασπραδενής δανείζεται λόγια της μητέρας ή του πατέρα ή της θείας της, κοκ. (η διαλογικότητα του μυθιστορηματικού λόγου, κατά τον Μπαχτίν)⁹ στη προσπάθειά της να εξηγήσει τον κόσμο και αυτά είναι εμφανέστατα στο κείμενο και στον λόγο της. Πολύ απλούστερα, και από την πλευρά της αξιολόγησης του έργου, εδώ συνειδητά ή ασυνείδητα ακολουθείται από τη συγγραφέα η γνωστή αρχή ότι «ένα επιτυχημένο έργο για παιδιά ή για νέους είναι εκείνο που διαβάζεται ευχάριστα και από τους μεγάλους». Και μάλιστα με μεγάλη επιτυχία. Το έργο έχει όλα τα μορφολογικά χαρακτηριστικά ενός νεανικού μυθιστορήματος. Κυρίως μια ηρωίδα που βρίσκεται στην έναρξη της εφηβείας που μιλάει γι' αυτήν, για την οικογένειά της, για τους άλλους. Έχει όμως και τα θεματικά εκείνα χαρακτηριστικά που ενδιαφέρουν κυρίως τους μεγάλους, όπως η μετανάστευση, η ανεργία, η εκπαίδευση, η οικογένεια, οι κοινωνικές σχέσεις, όχι πως

⁹ Ο Μπαχτίν, κατά την Φρυδάκη (2003, σ. 154), «μελετά την «επικοινωνία» και όχι τη «γλώσσα» με επίκεντρο την έννοια του εκφωνήματος. Το εκφώνημα όπως και το σημείο στη δομιστική θεωρία της γλώσσας έχει δύο όψεις. Αντιπροσωπεύει ταυτόχρονα ό,τι όντως λέγεται και ό,τι υπονοείται».

δεν θα ενδιέφεραν και τους νέους, ακόμη και τα παιδιά. Όμως εκτός αυτών ή και διά μέσου αυτών που σχεδόν ενδεικτικά αναφέραμε παραπάνω, διαθέτει νοηματικά και ιδεολογικά στοιχεία τέτοια που, όπως επισημαίνει ο Βασιλαράκης (2002, σ. 96), «...υπερβαίνουν τον χώρο του κειμένου, για να αγγίξουν κι κείνον της ευρύτερα καλλιτεχνικής έκφρασης, του βιβλίου ως σύλληψης και κατασκευής....». Όλα αυτά τα στοιχεία ενυπάρχουν στο βιβλίο αυτό της Φακίνου, το οποίο, όπως αναφέραμε παραπάνω, έρχεται αρκετά πρωτοποριακά σε μια περίοδο ιδιαίτερα σημαντική για τη ΣΝΛ και το λιγοστό αναγνωστικό κοινό της στην Ελλάδα.

Αν η ιστορία της ανάγνωσης ενός λογοτεχνικού έργου συμβάλλει και στη δημιουργία ενός «λογοτεχνικού κανόνα», διαμέσου ενός διαμορφωμένου ή υπό διαμόρφωση «αναγνωστικού κανόνα», τότε διαφαίνεται ότι το παράδειγμα του έργου της Φακίνου επέφερε κάποιον προβληματισμό, αν όχι κάποια σύγχυση στους αναγνώστες από την αρχή της αναγνωστικής του ιστορίας. Ένα όμως είναι βέβαιο, ότι τους εξέπληξε, μικρούς και μεγάλους αναγνώστες, πολύ ευχάριστα. Μετά από μια εικοσαετία περίπου, η αποσπασματική, έστω, ανθολόγησή του στα σχολικά εγχειρίδια εύλογα επηρέασε πάλι τις αναγνωστικές του τύχες.¹⁰ Αύξησε τους αναγνώστες του, ενήλικες και νέους, δεν έλυσε όμως οριστικά και την ειδολογική του κατάταξη. Γιατί, κατά τη γνώμη μου, η «πρώιμη» εμφάνιση του βιβλίου υπερέβη και ανέτρεψε τον λογοτεχνικό, κυρίως όμως τον αναγνωστικό, κανόνα της εποχής του. Πάντως, προσωπικά θα αισθανόμουν ικανοποίηση και θα χαιρόμουν αν σήμερα το έβλεπα και στα ράφια των Δημοτικών και Σχολικών Βιβλιοθηκών στην κατηγορία της ΣΝΛ, γιατί σε αυτήν ανήκει.

Βιβλιογραφία

- Ακριτόπουλος, Α. Ν. (2004). Υπερδιακειμενικές αναγνώσεις σύγχρονων κοινωνικών μυθιστορημάτων για νέους (Ε. Φακίνου, Ά. Γκέρτζου-Σαρρή, Μ. Πυλιώτου, Μ. Κλιάφα). Στο Τ. Τσιλιμένη (Επιμ.), *Το σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα* (σσ. 367-397). Θεσσαλονίκη: Σύγχρονοι Ορίζοντες.
- Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων, Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, Με λογισμό και μ' όνειρο (2001). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Βασιλαράκης, Ι. Ν. (2002). «Βιβλίο για παιδιά» ή «...και για παιδιά»: πάνω στη διαφορά του βασανιστικού «και» με ζητούμενο γνώμονα την αναγνωσιμότητα. Στο Ά. Κατσίκη-Γκίβαλου (Επιμ.), *Η λογοτεχνία σήμερα, Όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές* (σσ. 91-97). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γιάκος, Δ. (1989). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας. Από τον 10' αιώνα έως σήμερα* (8^η εκδ.). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Δελώνης, Α. (1990). *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. 1835-1985. Από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα* (2^η εκδ.). Αθήνα: Ηράκλειτος.

¹⁰ Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων, Ε' και ΣΤ' Δημοτικού, Με λογισμό και μ' όνειρο, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β., 2001, σσ. 115-119.

- Ibsch, E. (2010). Η λογοτεχνική πρόσληψη. Στο Μ. Angenot, J. Bessière, D. Fokkema, & E. Kuschner (Επιμ.), *Θεωρία της Λογοτεχνίας. Προβλήματα και προοπτικές* (Τ. Δημητρούλια, μτφρ.) (σσ. 399-435). Αθήνα: Gutenberg.
- Καλασαρίδου, Σ. (2013). Η αναγνωστική συμπεριφορά παιδιών και εφήβων στις δημοτικές βιβλιοθήκες της Θεσσαλονίκης: Ερωτήματα και δεδομένα, τάσεις και προοπτικές. Στο Α. Κατσίκη-Γκίβαλου & Δ. Πολίτης (Επιμ.), *Καλλιεργώντας τη φιλαναγνωσία. Πραγματικότητες και προοπτικές* (σσ. 355-371). Αθήνα: Διάδραση.
- Κανατσούλη, Μ. (2002). Λογοτεχνία ενηλίκων, λογοτεχνία παιδιών: σημεία σύγκλισης δύο διαφορετικών (;) λογοτεχνιών. Στο Α. Κατσίκη-Γκίβαλου (Επιμ.), *Η λογοτεχνία σήμερα, Όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές* (σσ. 98-104). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καρακίτσιος, Α. (2015). Πώς γράφεται ένα κακό παιδικό βιβλίο; *Ο αναγνώστης*. Ανακτήθηκε από <http://www.oanagnostis.gr/pos-grafete-ena-kako-pediko-vivlio-3/>
- Κομνινού, Ν. (2006). *Το βραβευμένο ελληνικό εφηβικό μυθιστόρημα (1985-2004) / The awarded young adult novel in Greece (1985-2004)* (Master of Philosophy). University of Sydney, Australia. Ανακτήθηκε από <http://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/2764/2/02whole.pdf>
- Naumann, M. (1973). *Gesellschaft, Literatur, Lesen. Literaturrezeption in theoretischer Sicht*. Berlin-Weimar: Aufbau-Verlag.
- Σακελλαρίου, Χ. (1985). *Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας. Ελληνική και Παγκόσμια* (3^η εκδ.). Αθήνα: Φιλιππότη.
- Τσιλιμένη, Τ. (επιμ.) (2004). *Το σύγχρονο ελληνικό παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονοι Ορίζοντες*.
- Φακίνου, Ε. (1982). *Αστραδενή*. Αθήνα: Κέδρος.
- Φρυδάκη, Ε. (2003). *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*. Αθήνα: Κριτική.
- Χρυσομάλλη-Heinrich, Κ. (1999). Το ύφος ως συνισταμένη των δομών βάθους και της λεκτικής επιφάνειας του κειμένου. Στο Α. Αργυρίου, Κ. Α. Δημάδης, & Α. Δ. Λαζαρίδου (Επιμ.), *Πρακτικά του Α' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών: Ο Ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση 1453-1981*, τόμος Α' (σσ. 267-283). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χρονάκη, Α. (2010). *Η συμβολή της ανάγνωσης μυθιστορημάτων στη διαμόρφωση της υποκειμενικότητας των εφήβων* (Διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ανακτήθηκε από <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/28848>